

3. *Еременко І. Г.* Урок в допоміжній школі // Дефектологія. — 1999. — № 2. — С. 7–10.
4. *Касьянова О. М.* Педагогічний аналіз навчального процесу в загальноосвітній школі як засіб підвищення його ефективності. — Дис. канд. пед. наук: 13.00.01 — загальна педагогіка та історія педагогіки. — К., 2000. — 163 с.
5. *Лейденгруб П. С.* О переходе на новую структуру исторического и обществоведческого образования // Преподавание истории в школе. — 1993. — № 4. — С. 36–37.
6. *Лернер И. Я.* Развитие мышления учащихся в процессе обучения истории. — М.: Просвещение, 1982. — 191 с.
7. *Плешкановская Г. М.* Оптимизация работоспособности умственно отсталых школьников на уроках ручного труда. — Дис. канд. пед. наук. — К., 1976. — 176 с.

УДК 376[122/159]

І. Б. Кузава,

*кандидат педагогічних наук, доцент,
докторант НПУ імені М.П. Драгоманова*

УМОВИ ОРГАНІЗАЦІЇ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ ДОШКІЛЬНИКІВ, ЯКІ ПОТРЕБУЮТЬ КОРЕКЦІЇ ПСИХОФІЗИЧНОГО РОЗВИТКУ

Наукова стаття присвячена теоретичному обґрунтуванню умов організації інклюзивної освіти дошкільників, які потребують корекції психофізичного розвитку.

Ключові слова: умова; інклюзивна освіта; дошкільники, які потребують корекції психофізичного розвитку.

© І. Б. Кузава

Постановка проблеми. Соціально-економічні та політичні зміни, які відбуваються в Україні, гуманістичний характер суспільної свідомості змінюють ставлення щодо осіб, які потребують корекції психофізичного розвитку. Одним із пріоритетних завдань державної політики є створення умов для їх повноцінної освіти, адекватно їх стану та здоров'я зокрема. Актуальною проблемою розвитку сучасної системи освіти є *інклюзивна освіта*, яка передбачає спільне перебування дітей із різними психофізичними порушеннями та їх здоровими однолітками. Однак, як свідчить практика, у нашій державі інклюзивна освіта має переважно стихійний характер, тому потребує розробки науково-теоретичних основ її складових, зокрема у дошкільлі, яке є її початковою ланкою. Адже саме у дошкільному віці закладаються передумови майбутньої навчальної діяльності дитини, яка активно оволодіває культурними навичками та здібностями, відбувається активний розвиток її пізнавальних можливостей. Тому потрібні фундаментальні дослідження, які б науково обґрунтували педагогічні умови, форми, методи, принципи забезпечення інклюзивної освіти у дошкільлі, які сприяють зменшенню або усуненню психофізичних недоліків.

Аналіз сучасних досліджень та публікацій свідчать про те, що найбільш важливим та ефективним періодом для спільного навчання та розвитку є дошкільний вік, оскільки існує унікальна можливість подолати наслідки певного сенсорного чи інтелектуального порушення, уникнути формування особливої позиції в середовищі здорових однолітків шляхом нормалізації життя дитини в сім'ї і включення батьків у процес реабілітації. Зокрема, у період дошкільля у дітей немає ніяких упереджень стосовно своїх однолітків із обмеженими можливостями (ці упередження вони засвоюють від дорослих). У них легко виховується ставлення до фізичних та психічних недоліків, так само як і до індивідуальних особливостей інших людей (колір очей, волосся, тембр голосу тощо). Крім того, за певних умов розвиток дітей дошкільного віку, які потребують корекції психофізичного розвитку, може вирівнюватися або наблизитися до рівня розвитку здорових однолітків, і в рамках існуючих освітніх систем можна керувати цим процесом.

Останнім часом зростає кількість досліджень, у яких дошкільний етап дитинства розглядається в контексті проблеми реформування системи дошкільної освіти в умовах інклюзії (М. М. Малофеев, О. В. Самсонова, Т. О. Соловйова, С. М. Сорокоумова, Н. Д. Шматко та ін.). Розвиваючи ідеї Л. С. Виготського про первинні та вторинні відхилення у розвитку, ці вчені обґрунтували думку про необхідність використання сенситивних періодів у становленні вищих психічних функцій. Зокрема, російськими ученими (Є. Л. Гончаровою, О. І. Кукушкіною, М. М. Малофеевим, О. С. Нікольською, Т. В. Пелимською, Л. І. Солнцевою, Є. А. Стребелевою, Н. Д. Шматко та ін.) розроблено та експериментально апробовано комплексні програми ранньої психолого-педагогічної корекції відхилень у розвитку та на цій основі ранній інклюзії дитини у соціальне та загальноосвітнє середовище. А у дослідженнях Є. М. Калініної стверджується, що у дошкільному віці із порушеннями психофізичного розвитку інклюзивна освіта сприяє нормалізації життєвого циклу та освіти відповідно до індивідуальних можливостей та освітніх потреб, впевненості в собі та майбутньому, можливості разом зі своїми здоровими однолітками змінювати суспільну думку, а також виховання толерантності у батьків та дітей щодо спільного навчання з інвалідами [6, с. 125]. Крім того, включення вихованців у загальноосвітнє середовище у дошкільному віці сприяє вихованню покоління зі справжнім гуманним ставленням до інших людей, у тому числі із психофізичними порушеннями. Покликання педагога полягає у створенні умов для розвитку кожного вихованця з урахуванням його індивідуальних пізнавальних можливостей. Тому, чим раніше почнеться робота з дитиною, яка потребує корекції психофізичного розвитку, тим будуть вищі її шанси на адаптацію та соціалізацію у суспільстві.

Метою статті є теоретичне обґрунтування умов організації інклюзивної освіти дошкільників, які потребують корекції психофізичного розвитку.

Виклад основного матеріалу. Аналіз наукових джерел та практичний досвід (І. В. Беякова, В. І. Бондар, Л. С. Вавіна, В. В. Засенко, Є. М. Ішмуратова, А. А. Колупаєва, М. М. Малофеев,

Н. М. Назарова, М. І. Нікітіна, В. Г. Петрова, В. Постовий, Б. П. Пузанов, Т. В. Сак, Т. П. Свиридюк, В. М. Синьов, Л. І. Солнцева, Н. М. Стадненко, В. В. Тарасун, О. П. Хохліна, М. К. Шеремет, Л. М. Шипіцина, М. Д. Шматко та ін.) свідчать про те, що на сучасному етапі становлення інклюзивної освіти варто спиратись на існуючий досвід інтеграції у спеціальних навчально-виховних закладах. Адже тут є відповідні фахівці, створені спеціальні умови та методики, що враховують індивідуальні особливості кожної дитини. Тобто, ці заклади є своєрідним стартовим ресурсом для інклюзії. Зокрема, серед дошкільних навчальних закладів (ДНЗ) найбільш адекватними умовами для проведення цілеспрямованої роботи щодо інклюзивної освіти дітей з психофізичними порушеннями з урахуванням рівня їх індивідуального розвитку є заклади комбінованого типу, що включають звичайні та спеціальні групи дошкільної освіти. На думку фахівців, подальший розвиток інклюзивної освіти у дошкільлі може передбачати створення груп для дітей означеної категорії короткотривалого та цілодобового перебування, реабілітаційних та консультативних пунктів тощо. Цьому сприяють як *внутрішні* (відповідність чи наближеність рівня психофізичного розвитку дошкільника віковій нормі; можливість оволодіння загальноосвітнім стандартом у передбачені терміни; психологічна готовність дитини дошкільного віку до інклюзивного навчання), так і *зовнішні умови* (раннє виявлення психофізичних порушень у дитини; бажання батьків навчати своїх дітей та готовність допомагати їм у процесі навчання; надання дитині ефективної кваліфікованої корекційної допомоги; створення відповідного адаптованого середовища).

У науці поняття «*умова*» розкривається як «обстановка, у якій здійснюється що-небудь, обставини, за яких відбувається що-небудь; обов'язкові передумови, що визначають, зумовлюють існування чого-небудь» [4, с. 870–871]. Зокрема, у філософському розумінні умова — це «сукупність чинників, що впливають на кого-небудь, що-небудь, що створюють середовище, в якому відбувається щось» [11, с. 625]. Тобто, з філософської точки зору

умова є фактором, внаслідок якого виникає та існує річ. У психології *умову* розуміють як сукупність явищ зовнішнього та внутрішнього середовища, що впливають на розвиток конкретного психічного явища [10, с. 44]. А в педагогіці це поняття розглядається як «сукупність змінних природних, соціальних, зовнішніх і внутрішніх впливів, що діють на фізичний, психологічний, моральний розвиток людини, її поведінку, виховання, навчання, формування особистості» [9, с. 36].

Важливою та невід’ємною умовою успішної соціалізації та забезпечення повноцінної участі у житті суспільства дітей, які потребують корекції психофізичного розвитку, є одержання ними освіти. Саме дошкільна освіта є першим етапом інклюзивної освіти, незважаючи на те, що включення дітей відбувається лише при спільних заходах (прогулянки, свята, екскурсії), але не в навчальному процесі. Як відомо, навчально-виховний процес дитячого садка передбачає як догляд та турботу про дітей, так і процеси їх виховання та навчання, розвиток особистісних якостей та здібностей дошкільників, корекцію їх дефіцитів у розвитку. Включення дітей, які потребують корекції психофізичного розвитку, у загальноосвітні ДНЗ змінює, перш за все, установки дорослих на дітей — у кожного з них є особливі освітні потреби, які до цього часу нівелювались у педагогічній практиці, адже керувати вихованцями однієї категорії (з нормативним розвитком чи з психофізичними порушеннями) набагато простіше. Тому, щоб професійно вирішувати проблеми освіти таких дітей, потрібно створювати однакові умови кожному з них, враховуючи їх індивідуальні особливості [5, с. 3].

Наукові дослідження І. М. Бгажнокової, П. Я. Гальперіна, Л. І. Шипіциної надали можливість автору визначити *умови*, за яких досягається максимально можливий розвиток дитини у процесі *спільного навчання*, а саме:

- ранній початок корекційної роботи;
- сприятлива родинна обстановка й тісний взаємозв’язок освітнього закладу з сім’єю;

– використання у дитячому садку адекватних навчальних програм та методів, що відповідають віковому періоду та реальним можливостям вихованців, які потребують корекції психофізичного розвитку.

У зв'язку з цим, цілком очевидним є те, що необхідною та важливою умовою інклюзивної освіти є урахування особливих освітніх потреб дітей, які потребують корекції психофізичного розвитку, обумовлені характером та вираженістю порушень. Адже, як свідчить досвід, орієнтація на максимальне задоволення відкриває таким вихованцям шлях до загальної освіти. Зокрема, педагогічні умови інклюзивної освіти дітей, які потребують корекції психофізичного розвитку, розроблені та реалізовані на практиці Н. П. Артюшенко:

1) адаптивне освітнє середовище (подолання архітектурних та соціальних бар'єрів, технічне та методичне забезпечення);

2) психолого-педагогічний супровід (індивідуальна освітня програма, індивідуальні та групові корекційно-розвиваючі заняття);

3) видозмінені методи та організаційні форми навчання (специфіка доросло-дитячої та дитячої спільної діяльності на основі соціальної взаємодії, застосування альтернативних методик);

4) науково-методична підтримка вихователів (підвищення кваліфікації через активні форми спільної педагогічної праці);

5) формування інклюзивної культури в усіх учасників навчально-виховного процесу шляхом проведення занять толерантності, тематичних занять, залучення та психолого-педагогічна підтримка батьків тощо) [1, с. 18–19].

На думку, О. Ю. Плетнєвої, для дітей із особливими потребами мають бути створені такі *умови*:

– регламентоване нормативно-правовими документами фінансове та юридичне забезпечення навчально-виховного процесу;

– спеціально підготовлений для роботи з «особливими» дітьми кадровий ресурс інклюзивного навчального закладу;

– матеріально-технічна база для створення безбар'єрного середовища (пандуси, підйомники, спеціально обладнані туалети, кабінети лікувальної фізкультури, психомоторної корекції, кімнати для логопедичних і корекційних занять, спортивна зала тощо);

- адаптовані навчальні плани й програми занять, складені спеціалістами, педагогами;
- необхідний роздатковий і дидактичний матеріал для занять із дітьми [8].

А вітчизняними вченими (Л. Г. Будяк, Л. М. Гречко, А. А. Колупаєва) визначено *умови* ефективного забезпечення *інклюзивної освіти* дітей з особливими потребами:

- 1) раннє виявлення вад розвитку та проведення корекційної роботи з перших місяців життя;
- 2) правильне діагностування розвитку дитини та урахування її можливостей;
- 3) психологічна готовність дитини та її батьків до спільного навчання зі здоровими однолітками;
- 4) розробка методики включеного навчання залежно від виду дизонтогенезу;
- 5) тісна співпраця з батьками, надання їм необхідного мінімуму дефектологічних знань, психотерапевтичної та консультативної допомоги;
- 6) відповідна підготовка педагогів загальноосвітніх закладів;
- 7) створення спеціального освітнього середовища (необхідне обладнання, охоронний режим тощо);
- 8) підготовка дітей із нормативним рівнем розвитку до взаємодії з ровесниками із психофізичними порушеннями;
- 9) забезпечення психолого-педагогічного супроводу інклюзивного навчання [2; 3; 7].

У цілому теоретичні та практичні аспекти інклюзивної освіти у дошкільному віці ґрунтуються на міждисциплінарному (медико-педагогічному) і соціально-психологічному та підходах щодо організації життєдіяльності дітей. Тенденція у зближенні педагогічної та медичної допомоги виявляється у посиленні діагностичної складової діяльності вихователя, його усвідомлення себе помічником та радником дитини.

Однак, практичне застосування умов ефективного забезпечення інклюзивної освіти дітей з особливими потребами викликає низку *проблем*:

– яким чином вже з раннього віку забезпечити кожній дитині з психофізичними порушеннями доступне та корисне інклюзивне середовище?

– як поєднати у педагогічній діяльності вимоги Базової програми «Я у світі» та особливості різних дітей, як повинні її завоювати?

– як враховувати означені особливості при побудові індивідуального плану розвитку дитини?

– як зробити дошкільну освіту якісною з урахуванням соціальної взаємодії та індивідуальних особливостей дошкільників із нормативним рівнем розвитку і порушеннями психофізичного розвитку?

– наявність матеріально-технічного, програмно-методичного та кадрового забезпечення у загальноосвітніх дошкільних навчальних закладах;

– надання медико-соціальної та корекційно-розвиваючої допомоги таким дітям за місцем проживання;

– забезпечення батьків необхідною консультативною підтримкою, що в кінцевому результаті призведе до готовності таких дітей до навчання у загальноосвітній школі.

Це пов'язано зі специфікою методик, непідготовленістю кадрів, відсутністю спеціалістів. Адже, крім вихователя, у навчальному процесі активну участь бере помічник (асистент) вихователя, який володіє корекційно-компенсаторними технологіями. Він здійснює превентивне і корекційне сприяння, психологічні і корекційні послуги. Меншою, ніж у звичайних групах, є наповнюваність дітей [5, с.7]. Тому, при ухваленні рішення про розгортання інклюзивної практики в дитячому садку повинні бути враховані наступні **умови**:

1) наявність родин, які виховують дітей з психофізичними порушеннями, та їхня готовність віддати свою дитину у загальноосвітній дошкільний навчальний заклад;

2) психологічна готовність керівника та педагогічного колективу ДНЗ до процесу інклюзії, що передбачає знайомство з основними цінностями, цілями та методиками організації інклюзивної практики;

3) наявність відповідних фахівців (дефектологів, психологів, логопедів, асистентів вихователя) або домовленості щодо психолого-педагогічного супроводу дошкільників, які потребують корекції психофізичного розвитку, спеціалістами ПМПК;

4) наявність спеціальних умов навчання та виховання дітей означеної категорії, у тому числі й створення безбар'єрного середовища;

5) можливості підвищення кваліфікації педагогів [5, с. 8].

Таким чином, на основі аналізу науково-теоретичних досліджень та практичного досвіду нами визначено наступні *умови інклюзивної освіти дітей дошкільного віку, які потребують корекції психофізичного розвитку*:

1) створення в дитячому садку адаптованого інклюзивного середовища, що забезпечує повноцінне включення та особистісну самореалізацію дошкільників, які потребують корекції психофізичного розвитку;

2) усвідомлення дотримання цілей навчання та виховання вихованців, які потребують корекції психофізичного розвитку, шляхом реалізації доступності дошкільної освіти через інтеграцію дітей, які не відвідують дитячий садок, та їхніх батьків в освітнє середовище ДНЗ;

3) наявність відповідного кадрового забезпечення інклюзивної освіти (педагог-психолог, вихователь-логопед, музичний керівник, вихователь, інструктор з ЛФК, лікар, медсестра-масажист) з систематичним підвищенням кваліфікації;

4) організація служби психолого-медико-педагогічного супроводу дошкільників, які потребують корекції психофізичного розвитку (її діяльність спрямована не лише на вивчення причин виникнення психофізичних порушень, але визначення індивідуального освітнього маршруту дитини, а також організацію корекційної роботи з дітьми через спільну діяльність фахівців та вихователів);

5) моніторинг результатів інклюзивної освіти, який передбачає динамічну оцінку розвитку та навчання дошкільників із психофізичними порушеннями;

б) матеріально-технічне обладнання процесу інклюзивного навчання — для забезпечення можливостей безперешкодного доступу дітей із психофізичними порушеннями до загальноосвітніх закладів (наявність пандусів; спеціально обладнаних навчальних місць, навчально-реабілітаційне та медичне обладнання тощо);

7) реалізація індивідуального та диференційованого підходів у навчанні дошкільників із різним рівнем розвитку (полягає у тому, що навчальні завдання виконуються всіма дошкільниками, але ступінь їх складності, способи дій та міри допомоги різні по відношенню до дітей з психофізичними порушеннями);

8) робота з батьками (соціально-педагогічне консультування, індивідуальні бесіди, рейдові відвідування умов проживання, малі педагогічні наради тощо);

9) взаємодія з громадськими організаціями;

10) організація спільних заходів для дітей із нормативним рівнем розвитку та їхніх однолітків, які потребують корекції психофізичного розвитку, з метою їх активного включення у життя дитячого колективу ДНЗ через дозвілелу (прогулянки, спортивні змагання, гуртки), художню (виступи, виставки, творчі конкурси тощо), громадську (виготовлення подарунків, сувенірів тощо), трудову діяльність (озеленення та благоустрій території дитячого садка тощо);

11) рівень готовності дошкільників із психофізичними порушеннями до школи.

Висновки. Отже, аналіз відповідних публікацій досліджень показав, що інклюзивна освіта — це спеціально організована взаємодія педагогів з дітьми із психофізичними вадами та нормативним рівнем розвитку (Н. В. Борисова, М. Кінг-Сірс, І. І. Лошакова, М. М. Малофеев, Л. М. Шипіцина, Є. Р. Ярська-Смірнова), яка передбачає використання *організаційних* (нормативно-правова база, комплексна діагностика, поетапне включення дітей із особливими освітніми потребами у загальноосвітній навчальний заклад) та *педагогічних умов навчання* (створення адаптивного освітнього середовища, психолого-медико-педагогічний супровід, формування інклюзивної культури у дітей, педагогів та батьків).

Правильно організоване спільне навчання створює кожній дитині умови щодо набуття найціннішого та важливого досвіду емоційно-оцінних ставлень, взаємодії, оволодіння різноманітними способами діяльності у процесі спільної діяльності. Крім того, спільна форма одержання знань розширює межі взаємодії дошкільників із психофізичними порушеннями з докільям, включаючи їх до активної діяльності та спілкування, що сприяє їх успішному розвитку. Однак, найважливішим є те, що в умовах інклюзивної освіти діти, батьки, педагоги вчаться сприймати кожного таким, яким він є насправді. Адже, як свідчить практика, спільне навчання створює передумови формування нового суспільства — толерантного, здатного розуміти та сприймати кожного [12].

Усе це свідчить про необхідність проведення психолого-педагогічної та медико-соціальної просвіти усього населення, а також спеціального навчання батьків, дітей із нормативним рівнем розвитку та педагогічного персоналу загальноосвітніх ДНЗ, спрямованого на зміну у них негативних соціальних стереотипів щодо дітей із психофізичними порушеннями. Адже позитивне ставлення, розуміння та прийняття всіма учасниками навчально-виховного процесу таких дітей активно впливає на їхній розумовий, емоційний та соціальний розвиток.

Научная статья посвящена теоретическому обоснованию условий организации инклюзивного образования дошкольников, нуждающихся в коррекции психофизического развития.

Ключевые слова: *условие; инклюзивное образование; дошкольники, которые нуждаются в коррекции психофизического развития.*

One of the priorities of the state policy is to create conditions for complete education of preschool children, who require correction of mental and physical development, adequately their status and health in particular. Therefore, we need some basic research that would scientifically

substantiate pedagogical conditions, forms, methods, principles of inclusive education in kindergarten, which reduce or eliminate the mental and physical deficiencies. It is known that in this period of development of preschool children who require correction of mental and physical development, may level off or approach the level of healthy peers and within the existing educational systems can manage this process.

Based on the analysis of scientific and theoretical research and practical experience we have set the following conditions for inclusive education of preschool children in need of psychophysical development correction: an inclusive environment adapted in kindergartens, awareness of compliance with the purposes of training and education through the implementation of access to preschool education through the integration of children not attending kindergarten, and their parents in an educational environment, availability of appropriate staffing in inclusive education with systematic training; organization of psychological, medical and pedagogical support of preschool children who require correction of mental and physical development, results monitoring inclusive; logistical equipment including training, implementation of individual and differentiated approaches to teaching preschool children with different levels, work with parents, interaction with community organizations, conducting common activities for children with different levels of mental and physical development, readiness of preschool children with mental and physical disabilities to school.

We found that the most appropriate condition for such work is preschool education of combined type, which includes regular and special groups of preschool education.

Keywords: condition; inclusive education; preschooler, requiring correction psychophysical development.

Список літератури

1. *Артюшенко Н. П.* Организационно-педагогические условия обучения детей с ограниченными возможностями здоровья средствами инклюзивного образования: автореф. дисс.... канд. пед. Наук. — Томск, 2010. — 23 с.

2. *Будяк Л. В.* Основи інклюзивної освіти: навчально-методичний посібник. — Черкаси: Вид. ЧНУ. — 2009 р. — 90 с.

3. *Гречко Л. М.* Психологічний супровід дітей молодшого шкільного віку з вадами психофізичного розвитку в умовах інтегрованого навчання: автореф. дис. канд. психол. наук: 19.00.08 / Ін-т спец. педагогіки АПН України: К., 2008. — 20 с.

4. *Ефремова Т.* Новый словарь русского языка толково-образовательный / Т. Ефремова. — М.: Русский язык, 2000. — Т. 2. — 1088 с.

5. Инклюзивное образование. Выпуск 4. Методические рекомендации по организации инклюзивного образовательного процесса в детском саду [сост.: М. М. Прочухаева, Е. В. Самсонова]. — М.: Центр «Школьная книга», 2010. — 240 с.

6. *Калинина Е. М.* Современное обучение и воспитание детей дошкольного возраста в контексте инклюзивного образования: материалы Регионального семинара [«Инклюзивное образование: состояние, проблемы, перспективы»]. — Минск: Четыре четверти, 2007. — С. 123–140.

7. *Колупаева А. А.* Инклюзивна освіта: реалії та перспективи: Монографія / Алла Анатоліївна Колупаєва. — К.: «Самміт-Книга», 2009. — 272 с.

8. *Плетнёва Е. Ю.* Задачи и приоритетные направления государственной политики в области обучения детей-инвалидов и детей с ОВЗ в Новосибирской области [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.edu54.ru>.

9. *Полонский В.* Словарь по образованию и педагогике / В. Полонский. — М.: Высшая школа, 2004. — 512 с.

10. Психологічна енциклопедія. — К.: Академвидав, 2006. — 424 с.

11. Советский энциклопедический словарь. — М.: Сов. энциклопедия, 1991. — 1600 с.

12. *Шестакова Е. В., Сорокина Т. В.* Возможности инклюзивного образования [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://sibac.info>.

Отримано 12.11.2012 р.